

WŁADYSŁAW SYROKOMLA

Chodyka

WŁADYSŁAW SYROKOMLA
GAWĘDY

Chodyka

GAWĘDA Z TRADYCJI POLÉSKIEJ

I

Zagrano w trąby i naród ciekawie
Na zamek słucki ciśnie się jak woda —
Oto zasiada na sędziowskiej ławie,
Dziedzic na Słucku, księżę wojewoda,
I wedle mocy swoich przywilei¹,
Zbrojny prawami i łaski, i miecza,
Kmieci i szlachtę sądząc po kolei,
Gromi, uwalnia, karze, zabezpiecza.
Księżę daleko od natłoku gości,
Siedzi za stołem, oddzielony kratą,

¹przywilei — dziś D.lm: przywilejów. [przypis edytorski]

Tam krzyż i statut oprawny bogato,
Opodal pisarz i pan podstarości —
A w izbie gwarno. —

Wtem wpośród hałasu,
Pomimo ciżby i oporu warty,
Wszedł jakiś starzec, znędzniały, odarty²,
Z kijem sękatym — jak rozbojnik z lasu.
Strach było patrzeć — pod wielkimi brwiami
Oczy się dziko iskrzyły dziadowi,
Włosy jak mléko, splątane kudłami,
Rysy kościste, ramiona garbate,
Starzec jak błędny wcisnął się za kratę,
Padł... ciężko dycha... ale nic nie mówi.

Książę się cofnął... Pisarz się przestrasza...
Krzyknął i rozsiał strach w całej drużynie —
Pan podstarości jął się do pałasza³,
I szepce jakiś pacierz po łacinie:
A starzec leży skulony na ziemi,
Głucho coś jęczy i szepce grobowo,
Dycha — jak gdyby pierśmi⁴ chrzypiącemi⁵,

²odarty — dziś popr.: obdarty. [przypis edytorski]

³jąć się do pałasza — chwycić za szablę. [przypis edytorski]

⁴pierśmi — dziś N.lm: piersiami. [przypis edytorski]

⁵chrzypiący — dziś popr.: chrypiący. [przypis edytorski]

Chciał nabrać siły, by wyrzec choć słowo,
Odetchnął wreście⁶ — spoczął bez przeszkody,
Nabiéra głosu, sili się widocznie,
Pełźnie do kolan księcia wojewody,
I płacząc tak mówić pocznie:

II

«Nie bój się! Jaśnie Oświecone Książę⁷,
Ja z twojej wioski, ja tu z niedaleka,
Ja zbójca jestem, ja zabiłem człeka,
Znam⁸, że mą głowę miecz katowski czeka,
Niech się przynajmniej sumienie rozwiąże!!
O, bo to ciężko... tak ciężko... nie wiecie —
Nosić na rękach krew darem⁹ rozlaną,
O! tak to dręczy, tak pali, tak gniecie,
Jak gdyby w piersi żaru nasypano —
Zdaje się dawno — przed trzydziestu laty,
Ale sumienia, — nie przedawnić marnie, —

⁶wreście — dziś popr.: wreszcie. [przypis edytorski]

⁷Jaśnie Oświecone Książę — daw. rzeczownik *książę* był rodzaju nijakiego.
[przypis edytorski]

⁸znać (daw.) — tu: wiedzieć. [przypis edytorski]

⁹darem — tu: daremnie; niepotrzebnie. [przypis edytorski]

Zdejmijcie tylko z méj duszy męczarnię,
A głowę sobie oddajcie na katy,
Może toporem odbita od szyje¹⁰,
Przestanie płonąć od gorących myśli,
Może krew moja krew niewinną zmyje;
Każcie mię¹¹ skować¹², uwięzić najściślej,
Tylko z sumienia rozwiążcie mi pęta —
Bo jak to ciężko, nie daj Panie Boże!» —
«Któż ty snadź¹³ jesteś?» —

«Zwali mię Chodyką,
Rodem z Polesia — w mojej wiosce może
Który ze starych dotąd mię pamięta;
Choć to już dawno na bezludnym borze,
Żyję jak zwierzę¹⁴ ze zwierzyną dziką,
Lecz długo żyje pamiątka zbrodniarzy!!
Może dawniejsze wspominając lata,
Któryś mój sąsiad i dziś jeszcze gwarzy,
O tym Chodyce, co zgładził ze świata

¹⁰*od szyje* — dziś D.lp: szyi. [przypis edytorski]

¹¹*mię* — daw. forma D. i B. zaimka w pozycji nieakcentowanej w zdaniu, analogiczna np. do *cię*. [przypis edytorski]

¹²*skować* — dziś popr.: skuć. [przypis edytorski]

¹³*snadź* (daw.) — widocznie; tu: przecież. [przypis edytorski]

¹⁴*zwierzę* — dziś popr.: zwierzę (w zapisie uwzględniono regionalną wymowę). [przypis edytorski]

Niewinną duszę!...»

— «Kiedy? jak to było?

Gadaj mi starcze!» —

«Oj, ty jasny książę!

Niemiło przeszłość wspominać, niemiło,
Kiedy się zbrodnia do wspomnień uwiąże.

Odkąd poszedłem na bezludną puszcze,
Nie wyjawilem méj zbrodni przed nikim;
Lecz dziś jak w cerkwi, jak przed spowiedni-
kiem,

Wszystko spod serca, a wszystko wyłuszcze;

Chciejcie posłuchać, co wyznam otwarcie,

A potem zróbcie, co trzeba, sędziowie,

Dekret śmiertelny napiszcie na karcie,

I dajcie spełnić na zbrodniczej głowie». —

III

«Ja byłem osocznikiem¹⁵, miałem chatę w lesie

—

Chatka nad *Żyd Jeziorem*, stara i pochyła...

¹⁵*osocznik* — osacznik; przygotowujący obławę podczas polowania. [przypis edytorski]

Boże mój! jak to chatkę obaczyć mi chce się,
Czy jeszcze dotąd stoi, czy może już zgniła,
Czy kto inny w niej mieszka — ja grzeszny za-
bójca!

Nie śmiem do niej się zbliżyć, bo ktokolwiek
zoczy¹⁶.

Tam miałem młodą żonę i starego ojca,
Bóg ich wie, kto im piasku nasypał na oczy!?
Gdzie na mogiłach leżą — pewno już ich nie
ma!

Lat trzydzieści... dla życia starca i kobiety!?
Ot, zdaje się, jak żywo widzę przed oczyma
To jezioro, te mszary, ten las nieprzebyty —
Gdzie niegdyś jasnych panów na obławę wie-
dziem,
Gdzie ludzie i zwierzęta znali mię po głosie,
Gdzie się nie raz zdarzało borukać¹⁷ z niedź-
wiedziem,

Wbijać na sztych odyńce lub wytrapiać łosie
—

Byłem silny jak niedźwiedź, a prędko jak dziec-

¹⁶zoczyć — zobaczyć. [przypis edytorski]

¹⁷borukać — dziś popr.: borykać; zмагаć. [przypis edytorski]

ko,
A ochoczy do łowów! — ani dnia, ni nocy.
Ej, drogoż przypłaciłem ochotę łowiecką!
Czemuż mi nie dał Pan Bóg przeleżeć w nie-
mocy
Raczej, niż iść na łowy!?!...»

IV

«Raz, było to w zimie —
Pan łowczy mię przywołał, swoim obyczajem,
(A był to człowiek drobny, lecz ramię olbrzy-
mie,
Dobrze władał oszczepem, a lepiej nahajem¹⁸).
Otoż woła i mówi: »Niech cię Pan Bóg strzeże,
Abyś miał niesprawnością popsuć polowanie
—

Dajem tutaj obławę wielkiemu Sapieże,
Jest to hetman litewski — nie żarty mospanie!
Czy masz w twoim obchodzie coś z bujniej-
szych¹⁹ zwierzy?« —

¹⁸*nahaj* — bicz. [przypis edytorski]

¹⁹*bujny* — tu: duży, rozrośnięty. [przypis edytorski]

— »Są panie dwa kudłacze, przepyszne niedźwiadki« —

»Otoż na przyszłą środę spraw się jak należy
Wziąć obławę, osoczyć, urządzić połatki²⁰,
Bo pan hetman przybędzie, — staraj się a zwa-
wo,

Aby mu się zwierzyna pod strzał nawinęła;
Ja przybędę mospanie kierować obławą,
A tymczasem ty będziesz naczelnikiem dzieła.
Masz tymfa²¹ na gorzałkę — i spraw mi się
gracko²²!

Bo inaczej, Chodyko, ty znasz moją rękę!
Ja nie umiem żartować z plecionką kozacką²³,
Dwieście! choćby sam szatan brał cię na porę-
kę.

Marsz! i spraw się!« (Pan łowczy sam nie bywał
w lesie,

Bo miał młodą małżonkę i bał się niedźwiedzi).

²⁰*połatka* — siedzenie urządzone dla myśliwych w formie ławy (półeczki) między drzewami, służące do zaczajania się na zwierzę (dzika, niedźwiedzia) przywabionego jedzeniem zostawionym na przynętę. [przypis edytorski]

²¹*tymf* a. *tynf* — pol. moneta srebrna; od nazwiska Andrzej Tymfa (właśc. Andreas Tümpe), żyjącego w XVII w., mincerza i zarządcy mennic koronnych za panowania Jana Kazimierza. [przypis edytorski]

²²*gracko* — zgrabnie. [przypis edytorski]

²³*plecionka kozacka* — nahaj, bicz. [przypis edytorski]

Wyszedłem — mając tymfa, ej, pohulać chce się!

Ot powiem szczerą prawdę jakby na spowiedzi:
Trzy dni piłem gorzałkę — przyszedł dzień wskazywany,

At, myślę, wszak zwierzyna jakoś się osoczy,
Ale niedźwiedź zrozumiał, że osocznik pijany,
Szedł cichaczem z ostępu, uciekł w żywe oczy.

—
Ja milczę — aż we środe — mój Boże jedyny!
Zebrała się oblawa, zjechały się pany,
I pan hetman litewski, ze swojemi syny²⁴;
Strojno, dworno, hałaśnie. Mój domek drewniany

Przemienił się na pałac — oświecono wrota.
Jaki dwór! jaka służba zebrała się wcześniej!
Jaka psiarnia doborna! — co srebra, co złota!
To w bajce nie wygadać, ani przyśnić we śnie.
Ruszyli do ostępu — ja wiem, co się święci —
Ale nie zdradzam siebie mężnemi oczyma,
Oblawa strzela, huka, trąbi bez pamięci,
Pany ziębną w połatkach, a niedźwiedzia nie

²⁴ze swojemi syny — dziś popr.: ze swoimi synami. [przypis edytorski]

ma.

Ot i słońko już zaszło — już się zmierzchać bierze²⁵,

Hetman się zniecierpliwił, jakby Bóg wie o co,
Złajał pana łowczego, a zjadłszy wieczerzę,
Kazał zwinąć swój obóz i ruszył przed nocą.

Tutaj dopiero łowczy, korzystając z pory,
Rozkazał mię pochwycić, przywiązać do drzewa, —

Bito mię harapami²⁶, żelaznemi swory²⁷. —

Próżno człowiek krwią spłynął, daremnie omdléwa,

Daremnie stary ojciec po ziemi się tarza,

Daremnie żona płacze... ach ten jęk przewlekły

Ponure, leśne echo słyszy i powtarza,

Ale łowczy nie słyszał — tak był gniewem wściekły».

²⁵*brać się* — zaczynać; zabierać się za coś. [przypis edytorski]

²⁶*harap* — bicz z krótkim trzonkiem i długim plecionym rzemieniem, używany głównie na psy myśliwskie. [przypis edytorski]

²⁷*swor* — tu: ćwiek (sworzeń). [przypis edytorski]

V

«Ot na koniec oprawcy zbitego puścili...
Wyrwałem się... tu szatan szepnął mi nad uchem.
Miałem topor za pasem, więc nie tracąc chwili,
Ciąłem w głowę łowczego zamaszny²⁸ obuchem,
A potem w piersi ostrzem.....

Padł... krew mu lunęła...
Trysnęła w moje oczy, zalała sukmanę;
Ot jeszcze na odzieży pamięć mego dzieła!
Czy widzisz mości książę plamy niezmazane?
Zbutwiała mi siermięga²⁹, choć się raz w rok bierze,
Straciła swoją barwę od czasu i sloty, —
A ślady krwi niewinnéj... patrzcie, jakby świeże,
Nie starły się aż dotąd jak pieczęć sromoty!...
— »Uciekaj!« — ktoś mi szepnął, ujrzałem,
że zginę,

²⁸*zamaszny* — dziś popr.: zamaszysty. [przypis edytorski]

²⁹*siermięga* — strój chłopski z samodzielnie tkanego płótna. [przypis edytorski]

Bo strzelcy obces³⁰ do mnie — ja z toporem
w dłoni

Poleciałem do lasu, skryłem się w gęstwinę,

Ho! w lesie osoczniaka nie każdy dogoni!

Ukryłem się przed ludźmi, zginąłem bez wie-
ści,

Żaden mię nie dośledził całe lat trzydzieści,

Aż dzisiaj dobrowolnie z kryjówki wychodzę.

Bo fraszka sądy ludzkie — tam w piersiach głę-
boko

Gorszy sąd... gdzie sumienie władzę rozpostar-
ło!

Ząb za ząb trzeba oddać, a oko za oko,

Skowajcie mię w łańcuchy, osądźcie na gar-
dło³¹,

Lecz póki kat nadejdzie — poważni sędziowie,

Racście jeszcze posłuchać, radzi czy nieradzi!

—

Jam człowiek nieuczony, roił czasem w głowie,

Że pokuta i praca moją winę zgładzi.

Otoż, jam pokutował jak duch tajemniczy,

³⁰*obces* — tu: gwałtownie, natarczywie; dziś: obcesem. [przypis edytorski]

³¹*na gardło osądzić* — skazać na śmierć. [przypis edytorski]

Co jęczy w suchej wierzbie i wzdycha do nieba;
Pracowałem ze łzami, jadłem chleb goryczy,
Gdzie tam chleb?! co ja dałbym za kawałek chle-
ba!

Bo co to kawał chleba w rodzinnym zakątku...
Co to chata! spokojność! i chleb na wieczerzę?!
Bez chleba człek zapomniał, że jeszcze nie źwie-
rzę,
Lecz słuchajcie mię pany, słuchajcie z począt-
ku».

VI

«Darłem się przez gęstwinię, zmykając pogoni:
Czy wiatr w zlodowaciałe gałęzie zadzwoni,
Czy śnieg skrzypnie pod nogą, czy zawadzę o co,
Czy puszczyki na dębach w skrzydła załopocą,
Mnie się widzi tuż pogoń — pod pierśią zdrę-
twiałą
Sam w sobie niosłem pogoń, bo sumienie gna-
ło.
Gnała jakaś obawa, jakaś myśl zwierzęca,

A tutaj wiatr ze śniegiem w gęstwinach się skręca,
Zawiewa moje ślady — choć odzieża³² ciepła,
Cały skrzepłem³³ od chłodu, tylko myśl nie skrzepła.

Wreście choć w głowie szumi, choć pod sercem boli,
Zimny wiatr krew gorącą ostudził powoli —
Spójrzałem wkoło siebie, wspomniałem o strzesie³⁴,
Nie pierwszyna³⁵ strzelcowi zanocować w lesie!
Patrzę... rozpierzchłe myśli zbieram pomaleńku,
Jest hubka i krzesiwo, jest siekiera w ręku,
Jest strzelba za plecami i mieszek borsuczy.
No, myślę — przez dni kilka nędza nie dokuczy,
Przetułam się dni kilka! a potem?... o Boże!
Śmierć z głodu albo z chłodu, na bezludnym

³²*odzieża* — dziś popr.: odzież. [przypis edytorski]

³³*skrzepnąć* — tu: ścierpnąć, zdrętwieć. [przypis edytorski]

³⁴*o strzesie* — dziś popr.: o strzesze; od *strzecha*: dach słomiany, kryjący chaty wiejskie; *wspomniałem o strzesie*: pomyślałem o dachu nad głową, o schronieniu się. [przypis edytorski]

³⁵*pierwszyna* — dziś popr.: pierwszyczna. [przypis edytorski]

borze!..

Ot tutaj ciemna jodła z kudły rzęsystemi
Opuściła gałęzie aż do saméj ziemi,
Tu będzie na noc chata! to i cóż że chata?
Nie zasnę, bo mi serce okropnie kołata, —
Ale trochę wypocznę. — Podsuwam się bli-
sko...

Wtém ogromne wypada spod nóg niedźwie-
dzisko,
Ryknął i pobiegł w puszcę — śledząc go oczy-
ma,
Ej, szkoda, myślę sobie, że hetmana nie ma,
Ej, szkoda, że pan łowczy nie wiedział łoży-
ska³⁶!...

Krew mu z rozbitych piersi czarnym sznurem
tryska,
A młoda jego żona... nieszczęsna kobiéta!
Jęczy teraz w rozpaczy i zębami zgrzyta!
I tuli się do męża, całuje go w usta....
A mąż... zimny jak kamień i blady jak chusta...
Krew mu obryzgała³⁷ piersi — o szczęśliwy człę-

³⁶łożysko — tu: legowisko; schronienie zwierzęcia. [przypis edytorski]

³⁷obryzgała — dziś popr.: obryzgała. [przypis edytorski]

cze!

Krew zaskrzepła od zimna, w serce ci nie pie-
cze;

A u mnie w sercu pożar nad wszystkie pożary!

A mojaż biedna żona!... a mój ojciec stary!...

I tak całą noc bożę³⁸ zlewałem się potem,
Myśli szumiały w głowie i biły z łoskotem,
Nazajutrz weszła jutrznia i słońko jak złoto,
Nie rozpędziło myśli szerniały ch zgryzotą!
Wstałem i biegłem dalej, gdzie doniesie oko,
Zabiłem się³⁹ w gęstwinę i puszcę głęboką —
Tu bezpiecznie od ludzi na głębokiej puszczy:
Ale cóż, gdy sumienie czarną myśl poduszczy?
Nigdzie nie ma schronienia! —

Po gęstwinach sosny
Błąkałem się jak mara aż do ciepłej wiosny,
Kiedy zimno dokuczy: zaczajony w borze
Wykrzeszę sobie ogień i płomień rozłożę,
Gdy głodno: — nabój prochu i kawał ołowiu,
Tutaj ptak się nadarzy, tu zwierz w pogotowiu,
Gdy wyszedł proch i kule: jadłem drewna ko-

³⁸bożę — dziś D.lp r.ż.: bożą. [przypis edytorski]

³⁹zabić się — tu: zaszyć się. [przypis edytorski]

re,
Czasem z zębów wilków zająca odbiorę,
Czasem puchacz wyparty z wypróchniałej chwoi⁴⁰
Albo skoczna wiewiórka głód mój zaspokoi,
A czasem... głód dni kilka. —

Gdy nic nie znachodzę⁴¹.

»Ej, Chodyko — czart szeptał! — siądź tylko
przy drodze,

A tam bitym gościńcem idą karawany,
Jeżdżą pieniądze kupcy i wielmożne pany,
Wyskoczysz na przesmyku... i zdobycz bogata;
Wszak twój topor stalowy niezawodnie płata,
Zdobędziesz kawał chleba, jak doma we żni-
wie,

Toż rozkosz chleb pieczony pożerać łapczywie!
A nie chcesz? zamiast cierpieć, zamiast znosić
nędzę,

Czy widzisz sznur rzemienny na twojej poprę-
dze⁴²?

Zrób stryczek i odważ się, — skończysz w sa-

⁴⁰*chwoja* (reg.) — sosna. [przypis edytorski]

⁴¹*znachodzić* — znajdować. [przypis edytorski]

⁴²*popręga* — tu: pasek; rzemień do przewiązywania się w pasie a. przez pierś.
[przypis edytorski]

mą porę...

A ja ci co najlepszą osinę wybiorę«. —

Tak mi szeptał kusiciel — daremne staranie —
— »Krzyż na ciebie Chrystowy! — odczep się
szatanie!

Idź kusić suche wierzby albo dzikie skały!«

Czart uciekł — a głód został i myśli zostały.

I tak do saméj wiosny, pod niebem otwartém,
Walczyłem z głodem, chłodem, sumieniem i czar-
tem».

VII

«Ot zawiośniało, pocieplało w lesie,
Woda z pagórków sparła się⁴³ w dolinie;
Szumno i huczno lód i śniegi niesie,
Po mokrych mszarach jakby morze płynie. —
Nie lepsze życie miałem i na wiosnę,
Rozpacz rozrywa, głód człowieka suszy,
Lecz czasem myśli nadpłyną radosne
Rzewniéj na sercu i nadziejniéj w duszy. —
Czasem się ocknę przy jakiej zatoce,

⁴³*sparła się* — ścisnęła się, stłoczyła się. [przypis edytorski]

Gdzie woda huczy i ptastwo strzekoce;
A tam straciwszy i zmysły, i wiedzę,
W głuchych dumaniach całe dni przesiedzę;
Czasem w bagnistej oczeretniej⁴⁴ trawie,
Wierzbowy więcierz⁴⁵ na ryby postawię,
I słucham świętą upojony ciszą,
Pluskanie rybek albo fali dźwięki,
Lub nie zważając, że ludzie posłyszają,
Tnę bezprzytomny rodzinne piosenki.
Dotąd bywało, gdy wieczór się zbliża
Nie mogłem biędny odważyć się dosyć,
Zmówić paciérza lub położyć krzyża,
Albo spojrzenia do niebios podnosić. —
A wiosną, panie, samemu i w lesie,
Ot, nie wytrzymasz bez modlitwy bożej!
Tak ci zapłakać i pomodlić chce się,
Że krzyż na piersiach nie chcąc się położy.
O! wam nie pojąć: jak się zbrodniarz modli
Kiedy mu w sercu odeźwie⁴⁶ się skrucha!

⁴⁴*oczeretni* — oczeretny; noszący cechy a. składający się z *oczeretu*, tj. trzciny nadrzecznej i bagiennej, szuwaru. [przypis edytorski]

⁴⁵*więcierz* — kosz do chwytania i łowienia ryb. [przypis edytorski]

⁴⁶*odeźwie* — dziś popr.: odezwie (w zapisie znak wymowy regionalnej). [przypis edytorski]

Choć szatan szepce: że się człek upodli,
Wzywając Ojca i Syna, i Ducha,
Że trzeba hardo postawić się Bogu,
Gdy już nadziei w miłosierdziu nie ma, —
Poczniesz modlitwę — jak gdyby z nałogu,
A skończysz płaczem, aż serce się wzdyma.
Tak było ze mną —

Tymczasem od słonka

Wiosenne listki puściły na drzewie,
Począłem słyszeć śpiewanie skowronka,
Już po zaroślach tokują cietrzewie:
— Zaśpiewał słowik — już częściej się spotka
Borowy kwiatek lub grzyb i jagódka;
Lecz zły to pokarm, choć zebrać tak blisko,
Człek jako zwierzę pragnie krwi i mięsa,
Nieraz bywało, jak głodne wilczysko
Człek się za mięsną zdobyczą wałęsa...
Lecz trudno zdobyć! — nie służą dla człeka
Ni orle skrzydła, ani rysie szpony;
Nieraz zwietrzywszy zwierzynę z daleka
Trzeba fortelić⁴⁷ jak kot zaczajony.

⁴⁷*fortelić* — robić fortele, tj. wymyślne sztuczki; działać podstępem. [przypis edytorski]

Czasem się ptaszki usidlą jak więźnie⁴⁸,
Czasem mój topor w łeb wilczy zagrzeźnie, —
O! wtenczas uczta! przy takiej biesiadzie,
Ze stosu łomów⁴⁹ ogień się nakładzie —
A tam śpiwając i ćwiertując⁵⁰ zwierzę,
Nabiéram myśli weselsze i żwawsze;
Lecz rzadkie, rzadkie zbytkowne wieczerze,
Głód co najczęściej, a złe myśli — zawsze».

VIII

«Przyszło lato — spalone od słońca powietrze,
Ledwie daje odetchnąć osłabionój sile;
Był to pewnie sianokos, czas po świętym Pie-
trze⁵¹,
Bo leśny bąk i owad dokuczał nie tyle⁵².
Błąkałem się w gęstwinach — snadź⁵³ blisko,
gdzie błoto,

⁴⁸*więźnie* — dziś M.lm: więźniowie. [przypis edytorski]

⁴⁹*łom* — tu: połamane gałęzie. [przypis edytorski]

⁵⁰*ćwiertować* — dziś popr.: ćwiartować. [przypis edytorski]

⁵¹*po świętym Piotrze* — po świętym Piotrze, tj. po 29 czerwca. [przypis edytorski]

⁵²*nie tyle* — nie tak bardzo. [przypis edytorski]

⁵³*snadź* (daw.) — widocznie. [przypis edytorski]

Bo obecność szatana czuła się jak plaga;
Złe myśli tak mi czoło, tak mi serce gniotą —
Chciałem je spędzić krzyżem, i krzyż nie po-
maga.

Nuda, głód, czarna rozpacz i zwątpienie ducha,
Nawet topor wypadał z osłabionej ręki
— »A widzisz — szeptał szatan — jak źle, kto
nie słucha!

Już dzisiaj stary głupcze nie znosiłbyś męki!
Wszak tobie trzeba wisieć, bo któż tego nie
wie?

Zbrodnia się prędzój, później, wyjawi przed rze-
szą,

Lepiej na szubienicy wisieć jak na drzewie?

Kiedy lepiej — to czekaj, aż ciebie powieszają!«

— »Nie — rzekłem — czekać nie chcę, bo ży-
cie tak dręczy!

Ot, poszukam gałęzi, co się nie obłamie«.

Podniosłem w górę oczy — coś huczy, — coś
brzęczy,

Aż tu pszczołka lecąca ukłuła mię w ramię —

Patrzę, a tu na drzewo rój spuścił się pszczel-
ny,

Piękny rój... krew poleska wzięła swoją władzę...

Czekajcie... nim pomyślę o drodze śmiertelnój,
Piérwój rój ten obiorę i w ulu osadzę;

Bo wy państwo nie znacie poleskiego rodu:
U nas pszczoła to rozkosz, to bogactwo człeka,
I mój dziad, i mój ojciec, i ja sam za młodu
Znałem się na pszczelnictwie — Ot będzie pasieka!

Skoczyłem do roboty zwawo i radośnie,
Zebrałem rój do czapki — jak powiedzieć słowo,

I wydrążywszy kłodę w niedalékiej sośnie,
Wpuściłem moje pszczołki na sadzibę⁵⁴ nową.
To mi zabrało czasu cały dzień wesoły,
Wieczorem już do śmierci ochota nie bierze,
—

Chce się jutro obaczyć, czy przyjmą się pszczoły, —

Więc przeżegnałem pszczoły, zmówiłem pacierze.

I począłem rozmyślać: kiedy Bóg pozwoli,

⁵⁴*sadziba* — dziś popr.: *siedziba*. [przypis edytorski]

Może się więcéj rojów nadybać gdzie zdarzy,
Zaprowadzę⁵⁵ pasiekę i w mójéj niedoli
Będę leśny gospodarz, cudo gospodarzy!
Nie dla siebie — bo gdzież mi? nie przedawać
w mieście
Miodu z mojej pasieki; to ciekawość wzbudzi,
—
Lecz dla pracy, pożytku... ot tak sobie wresz-
cie...
Praca dla Pana Boga, pożytek dla ludzi.
Teraz człowiek bez pracy wałęsać się musi,
I karmić brzydkie myśli, ażby serce zgniło...
Nad błotem krzyż postawię, to czart nie spo-
kusi,
A pod krzyżem niekiedy pomodlić się miło,
A jak głód mię pokona albo zmrozi zima,
Któs znajdzie moje kości i zapłacze może —
Zapłacze, ani wątpić, bo w spadku otrzyma
Całą pszelną pasiekę — dopomagaj Boże!»

⁵⁵zaprowadzić (daw.) — tu: urządzić, założyć. [przypis edytorski]

IX

«A nasze lasy to jak koniec świata,
Ciemna, wysoka i rozległa puszcza,
Tam nie objechać przez całe trzy lata,
A tam zabłądzić, niech Bóg nie dopuszcza!
Nie zhukasz ludzi, nie trafisz do domu,
Echo zamiera, choć puka i stuka,
Tam całe życie przesiedzisz kryjomu,
A nikt i z psiarnią ciebie nie odszuka,
Széroke mszary i mokre bagniska,
Jak okiem rzucić ścielą się z daleka,
Gęstą olszyną ocieniona rzeka,
Pomiędzy karczów jak loch się przeciska...
Nikt cię nie znajdzie, chyba czasem w lecie
Syknie gadzina w mokrym oczerecie,
Chyba przy zdroju, u mokrych wybrzeży
Niedźwiedź zamruczy albo lis przebieży,
A zresztą cicho — sam jeno⁵⁶ bór stary
Szumi odwiecznie i chwieje konary.
O! w takich borach urodzaj bogaty
Na wonne zioła i miodowe kwiaty!

⁵⁶*jeno* (daw., gw.) — tylko. [przypis edytorski]

W spróchniałych drzewach, bez ludzkiej opieki,

Pszczół co niemiara lęgnie się i roi;

Więc by je zebrać do przyszłej pasieki,

Chodzę uważnie od chwoi do chwoi —

I tuż przy pierwszym dalsze ule żłobię,

I tam osadzam me jeńce skrzydlate,

I sam jak pszczoła na zimę już sobie,

W ogromnym dębie wydrążyłem chatę.

Przy niej zrąbawszy jodłowe polana,

Krzyż postawiłem — tarczę od szatana.

Ej, wierzcie pany! gdzie modły i praca,

Ze złemi myślmi szatan nie powraca,

Ot, nic, bywało, nie przyjdzie do głowy

Kiedy pracuję cały dzionek boży,

Tępą siekierą rąbię pień sosnowy

Lub się wieczorne ognisko nałoży,

I tam się modłę, — żal mi tylko szczerze,

Że mało modłów umiałem z pamięci,

Jeden *Ojczenasz*, ot, całe pacierze,

Ten wciąż powtarzam, a tu łza się kręci,

Serce klekoce i w rozlicznych głosach,

Szepce »Ojcze nasz, któryś jest w niebiosach!«

Nadeszła zima, mój leśny zakątek
W pośrodku mszarów zakwitnął jak wianek —
Zliczyłem ule, było ich dziesiątek,
Tu nowa praca: jak przyjdzie poranek,
Tam się oczyszcza, ówdzie brzęku bada,
Czy silne pszczołki? czy karmu nie mało?
Czy się gdzie żoźna lub szczur nie zakrada?
Czy się utulić od zimna udało?

Czasem zapłaczę — widząc, jak przy matce
Tulą się pszczołki w wesołej gromadce —
Bo moja chata w pamięci mi stoi,
Mój ojciec, żona, sąsiedzi wioskowi,
Jakbym ich witał: »o serdeczni moi!
Jak się miewacie? czy żywi? czy zdrowi?!« —
O! z jakim szczęściem, o, z jaką pociechą
Gwarzyłbym, gwarzył, gdzie ludzi gromada!
A tutaj gwarzysz, to zamruczy echo,
Hukniesz, odhuknie — samo nie zagada. —

Czy jęczysz we łzach, czy pracujesz w pocie,
Mógłbyś tu przebyć od wieku do wieku,
Echo nie przyjdzie osłodzić w robocie,
Nie powie tobie: »Pomagaj Bóg człeku!«...
Lecz po co żądać, co stać się nie może,

Płakałem długo, w końcu... mniejsza o to,
Człek się odziczył⁵⁷ borową głuchotą,
Jakby się w wilczej wyhodował norze».

X

«Tak przeżyłem na puszczy całe lat trzydzieści:
Prędko w myśli podumać, wygwarzyć w po-
wieści,

Ale przeżyć nieprędko! mocna dusza człeka,
Z wyniszczającego cielska niełatwo ucieka!

Na pracy i pokucie, na głodzie i zimnie,
Kiedy wszystko starzało, umierało przy mnie.
Gdy dęby, które pomnę⁵⁸ z zieleniuchnym czo-
łem,

Poschły i poginęły — a ja nie zginąłem.

Nieraz sosnę, co była świadkiem mojej pracy,
Wypróchniła zgnilizna, podgryźli robacy⁵⁹,
A mój robak, co trupa wietrzył już z daleka,
Dotąd się spragnionego zéru nie doczeka.

Już oniemiały język przyschnął mi do gardła,

⁵⁷odziczyć się — zdziczyć. [przypis edytorski]

⁵⁸pomnieć — pamiętać. [przypis edytorski]

⁵⁹podgryźli robacy — dziś popr.: pogryzły robaki. [przypis edytorski]

Mój się topor wyszczerbił, siermięga podarła,
Cóż począć — myślę sobie — zgon idzie po-
woli,
Lecz trzeba żyć dla pracy, dla pokuty gwoli⁶⁰,
Nie rzucę cię sam przez się, mój dobry pszczel-
niku⁶¹,
Siekiera się jakkolwiek zostrzy na kamyku,
A zakrwawiony łachman niech już w kącie le-
ży,
Bo mi kudłacz zabity dostarczy odzieży.
Nie trzeba było szukać, bo nieraz otwarcie
Przychodził straszny niedźwiedź wydzierać mi
barcie,
I cóż państwo powiecie — ot, znajdę mu drogę,
I kijem lub toporem na śmierć go przemogę!
Nie nosiłem na piersiach jak ty, księżę, zbroi,
Nieraz mię okaleczył... lecz to się zagoi,
Nieraz w szponach niedźwiedzich jak przyczaję
ducha,
Ów mię łapą potrąci, obwącha, posłucha,
A sądząc, zem nieżywy już zemsty nie szuka.

⁶⁰*gwoli* (daw.) — dla, z powodu, w celu. [przypis edytorski]

⁶¹*pszczelnik* — pasieka. [przypis edytorski]

Och, człowiek odziczały⁶², to przemyślna sztuka...

Co to wam opowiadać? bo któż mi uwierzy?
Jakem ja się przyczajał do ptastwa⁶³ i zwierzy,
Jakem dostrzegł z daleka, jak nacierał z bliska

Ściągnąć orła z obłoków, zwierza z legowiska,
Zdławić łosia w objęciach — na co tu narzędzie?

Głód rozumu nauczy i siły dobędzie!

Co rok gdy śnieg wypadnie w jednostajnej porze,

Kręskę na moim dębie wyciosam na korze —

I tak znaczyłem lata — ej, niemałe dzieło

Nim się dwadzieścia karbów na korze wycięło!

Czas płynie — a ja ufny w Najwyższej opiece,

Modlę się, zbieram roje albo barci klecę —

Moje pszczołki kochane znały moją⁶⁴ władzę,

Wyjdzie rój — ot, i czeka, nim go nie osadzę

Wiedziały, że wsadzone rękami mojemi,

⁶²odziczały — dziś popr.: zdziczały. [przypis edytorski]

⁶³ptastwo — dziś popr.: ptactwo. [przypis edytorski]

⁶⁴moję — dziś forma D.lp r.ż.: moją. [przypis edytorski]

Czy wysoko na drzewie, czy nisko na ziemi,
Znajdą dobrą sadzibę — czy karmu niewiele,
Od starych miód podetnę, a młodszym udzie-
lę, —

I tak co rok, a co rok.

Od ziarnka do ziarnka
Mnożyła się i ręką szła mi gospodarka —
W lat dwadzieścia i kilka — w szerokim zakre-
sie,
Trzy kopy⁶⁵ moich barci naliczyłem w lesie».

XI

«Ależ trzeba nieszczęścia! wszak mówiłem o tém,
Żem niegdyś krzyż drewniany postawił nad bło-
tem,

Jak tarczę od szatana — ot niszczał leciuchno,
Podgnił, upadł na ziemię, rozbił się na próch-
no,

I już trawa zarosła na ubitéj drodze,
Gdzie, bywało, wieczorem pomodlić się cho-
dze.

⁶⁵kopa — daw. miara: sześćdziesiąt. [przypis edytorski]

Więc znowu Boże odpuść! byłem w sidłach diabła —

Mój topor się potrzaskał — i ręka osłabła,
Nie miałem sił na nowo odbudować krzyża,
A już czułem jak starość, jak śmierć się przybliża,

I zapragnąłem śmierci — nie sposób żyć dłużej —

Kiedy już drżąca ręka do pracy nie służy,
Kiedy nie mam siekiery — ej, nie przeżyć wcale!

Czém ja kłodę rozrąbię? czém zwierza powalę?
Wszak już i głód dokucza — już niedźwiedź kudłaty,

Co mi służył na odzież, podarł się na szmaty,
Cóż począć? śmierć nadchodzi — ot, szepcząc pacierze

W mojej dębowej klatce do śmierci przeleżę —
Więc powlokłem kościska w wypróchniałą jamę;

Lecz tu poczęły dręczyć okropności same,
Tutaj czarna tęsknota do świata i ludzi,
Tu pragnienie rozpali, tu się głód obudzi,

Szatan po zgniciu krzyża ufny swój potędze,
Przeszkadzał mi modlitew i wyśmiewał nędzę,
W oczy mi się naigrawał — to wychodzi z błota,
To huczy w oczerecie, to dziko chychota⁶⁶,
To wejdzie mi do serca i tam ślad swój znaczy
Ponuremi myślami grzechu i rozpaczy, —
Gdy ja myślą o Bogu chcę pokrzepić ducha,
On mi ogień sumienia pod sercem rozdmucha,
I krew mi przypomina albo ryczy wściekle:
»Żegnaj się, czy nie żegnaj, obaczym się w piekle!«

Och! wtenczas, jaśne pany, ucierpiałem dosyć.

»Nie! — rzekłem — niepodobna takich mąk przenosić,

Czyż zniosłem tyle pokus i prac nadaremno,
Aby w końcu duch czarny wziął górę nade mną?
Nie zdołam mu się oprzeć, ratuj Matko święta!
Bo w téj puszczy przed śmiercią szatan mię opęta

I weźmie duszę moją. — Wyjdę z tej gęstwiny

⁶⁶*chychota* — dziś popr.: *chichocze*. [przypis edytorski]

ni⁶⁷,

Niech się już sądom ludzkim zadosyć uczyni.
Może kiedy mię spotka zasłużona plaga⁶⁸,
Szatan się ułagodzi albo Bóg przebłaga«; —
I wziąłem moją zgniłą, podartą sukmanę,
Pożegnałem pasiekę i pszczołki kochane,
I płacząc po mym lesie, i klnąc moją dolę,
Poszedłem, by jakkolwiek wybląkać się w po-
le». —

XII

«Błądziłem długo... aż jednego ranka,
Las się przerzadził⁶⁹ nad szeroką rzeką,
I zawidniała piaszczysta⁷⁰ polanka,
A dalej wzgórek i wieś niedaleko.
Wszedłem na wzgórek, las zniknął w oddali,
Było mi straszno, gdy wyszedłem w pole...
Drżałem z obawy, że mię wiatr obali,
Że zbytńia jasność oczy mi wykole...

⁶⁷*gęstwina* — dziś popr.: gęstwina. [przypis edytorski]

⁶⁸*plaga* — tu: kara. [przypis edytorski]

⁶⁹*przerzadzić się* — dziś popr.: przerzedzić się. [przypis edytorski]

⁷⁰*piaszczysty* — dziś popr.: piaszczysty. [przypis edytorski]

Powiodłem okiem po błokitném niebie,
Potém spojrzałem na ustron⁷¹ wieśniaczą,
Mży się w źrzenicach, widzę wkoło siebie
Dęby i sosny na powietrzu skaczą —
Wszedłem do wioski, strach ogarnął piersi,
Lecz razem w piersiach tak słodko, tak rzew-
nie,
Ludzie! — mój Boże — to bracia najszczerzi!
Ja wszystkich ludzi uściskałbym pewnie!
Lecz wszyscy ludzie, na całej ulicy,
Z krzykiem, ze strachem, uciekli ode mnie,
Dzieci i starsi, wszyscy bez różnicy —
Wołam ich, płaczę, wszystko nadaremnie. —
Czy to twarz moja zniszczona przez nędzę?
Czy leśna postać straszyla z daleka?
Czy krew błyszcząca na zgniłej siermiędze?
Czy ślady w oczach, że zabiłem człeka?
Gorzko mi było, że ludzkie postacie
Stronia⁷¹ ode mnie jakby od zarazy —
Każdy mię z dala żegna po trzy razy,
I bieży z krzykiem zamykać się w chacie.

⁷¹*stronić od kogoś* — trzymać się od kogoś z daleka; uciekać od kogoś. [przypis edytorski]

Piérwszy z ulicy stał domek schylony,
Puknąłem w okno, zakrzyczano z chaty.
Ja się oparłszy na mój kij sękaty,
Rzekłem: — »Niech będzie Chrystus pochwa-
lony!«

Nikt się nie ozwał, ale drżące dziecko
Kawałek chleba rzuciło mi w ręce —
Oj pany! pany! nigdy tak zbójecko,
Wilk nie poglądał na zwłoki jagnięce —
Ani połykał tak żarłoczném gardłem,
Krwawój zdobyczy na wioskowej niwie —
Jak ja na chléb ten patrzałem łapczywie
I jak go żarłem...

Z wioski do wioski błąkam się mizerny,
Ludzie się lękli jak dzikiego gadu,
Na koniec człowiek jakiś miłosierny
Spytał się u mnie: »Kto ty jesteś, dziadu?«
I wezwał na noc, i dał ciepłej strawy⁷²,
Starą sukmanę dał mi na przykrycie,
I gwarzył ze mną — o Boże łaskawy,
Szczęść temu człeku⁷³ całe jego życie!

⁷²*strawa* — jedzenie. [przypis edytorski]

⁷³*człeku* — dziś forma C.lp: człowiekowi, człekowi. [przypis edytorski]

(Najlepszy datek — o wierzcie mi, wierzcie
Kto swoim sercem biedaka obdarzy).

On mi powiedział: że w tutejszym mieście
Zasiadłeś księżę, by sądzić zbrodniarzy,
Więc tu przyszedłem.

Jak zbrodniarze warci,
Kaź mię ukarać przykładnie a srodze,
A ja ci za to sowicie nagrodzę,
Weź moje pszczoły, — te trzy kopy barci!
Jam je hodował na bezludnym borze,
Strzegłem, czy letnia, czy zimowa pora;
Dziś tego miejsca nie znalazłbym może,
Lecz kaź wyszukać, gdzieś koło jeziora.
Las jakby wyspa — bagna idą w kółko,
Przy jedném bagnie jest krzyża ułomek,
A w środku wyspy nad samą rzeczulką,
W spróchniałym dębie wydrążony domek. —

Nie gardź podarkiem miłościwy księżę!
A mnie na gardle⁷⁴ skaraj jak mordercę,
Może się śmiercią sumienie rozwiąże,
Może ciężaru pozbędzie się serce!!»

⁷⁴skarać na gardle — ukarać śmiercią. [przypis edytorski]

XIII

Chodyka zamilkł, — a ciżba milcząca
Patrzy na dziada okiem zadumania, —
Książę z powagą wysłuchał do końca,
Westchnął ukradkiem i oczy zasłania —
Cóż to? czy książę myślami się troska,
Że zakrył oczy i poruszył głową? —
Łza mu kapnęła — O! łza Radziwiłłowska⁷⁵
Łacno złagodzi srogość statutową. —
Radziwiłł dumiał — Powstał na ostatek,
Uderzył w dzwonek, szmer rozległ się w tłumie.
— «Mości panowie! — krzyknął woźny u kratek
—
*Solvitur*⁷⁶ sessja na jutro po sumie!»

XIV

Nie wiem końca powieści — we dwa lata bli-
sko

⁷⁵*Radziwiłłowski* — Radziwiłłowski. [przypis edytorski]

⁷⁶*solvitur* (łac.) — rozwiązana, zakończona (sesja sądu do oznaczonego czasu).
[przypis edytorski]

Umarł jakiś pokutnik w słuckim monastérze⁷⁷,
A dzwonnik rozpowiadał, dzwoniąc na pacie-
rze:

Że podobno *Chodyka* było mu naźwisko⁷⁸. —
Że strach bywało patrzeć, jak pokutę czyni,
Jak o chlebie i wodzie stare kości suszy;
Że podobno cós zgrzeszył, że był na pustyni,
A zresztą Bóg go tam wie — pokój jego duszy!

A w lesie między mszarem jest wysepka dzi-
ka,

Na niój ogromny pszczelnik⁷⁹ — pasieka nie
lada —

A naród⁸⁰ o téj wyśpie⁸¹ dziwy rozpowiada,
A ten pszczelnik od wieków nazwano *Chodyka*.

17 września 1847

⁷⁷*monaster* — klasztor. [przypis edytorski]

⁷⁸*naźwisko* — dziś popr.: nazwisko (w zapisie uwzględniona wymowa regio-
nalna). [przypis edytorski]

⁷⁹*pszczelnik* — pasieka. [przypis edytorski]

⁸⁰*naród* — lud, ludzie. [przypis edytorski]

⁸¹*wyśpa* — dziś popr.: wyspa. [przypis edytorski]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na Licencji Wolnej Sztuki 1.3.

Fundacja Nowoczesna Polska zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony:
<http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/syrokomla-gawedy-chodyka>

Tekst opracowany na podstawie: Władysław Syrokomla, Gawędy i rymy ulotne, Nakładem Księgarni pod firmą Zawadzkiego i Węckiego, Warszawa 1853.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Utwór powstał w ramach konkursu „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”, realizowanego za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o konkursie „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”. Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Paulina Choromańska, Wojciech Kotwica.

Okładka na podstawie: P1000804 - Château de Saumur, LaurentGO@Flickr, CC BY-SA 2.0

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?
WŁADYSŁAW SYROKOMLA *Chodyka*

41

Przeznacz 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.